

Kamoliddin UMAROV,
O'zDSMI "San'atshunoslik va madaniyatshunoslik" kafedrası
katta o'qituvchisi,
San'atshunoslik fanlari bo'yicha falsafa doktori (PhD)

JAMIYAT BIRDAMLIGI VA BADIY MADANIYAT RIVOJIDA O'ZBEK TEATRINING AHAMIYATI

Annotatsiya. So'nggi yillarda yurtimizda o'zbek sahna san'atini turli jabhalarda tadqiq etish, jahon teatr san'atining ilg'or tajribalari va zamonaviy texnologiyalarini o'rganish, sohani davr talablari asosida takomillashtirishga katta e'tibor qaratilmoqda. Bu esa zamonaviy rejissyorlik hamda aktyorlik san'atidagi ilm-fan, ta'lim va ijodning yangi tendensiyalarini o'rganish va innovatsion yondashuvlarni joriy qilish muhimligini ko'rsatmoqda. Ushbu maqolada jamiyat birdamligi va badiiy madaniyat rivojida o'zbek teatrining ahamiyati to'g'risida tahliliy fikr yuritilgan.

Kalit so'zlar: jamiyat, o'zbek teatri, spektakl, badiiy madaniyat, tendensiya, innovatsiya, tafakkur, renessans, yoshlar, ijod.

Аннотация. В последние годы в нашей стране уделяется большое внимание исследованию узбекского сценического искусства в различных направлениях, изучению передового опыта и современных технологий мирового театрального искусства, совершенствованию сферы на основе требований времени. Это показывает важность изучения новых тенденций и внедрения инновационных подходов в науке, образовании и творчестве, современной режиссуре и актерском искусстве. В данной статье анализируется значение узбекского театра в единстве общества и развитии художественной культуры.

Ключевые слова: общество, узбекский театр, спектакль, художественная культура, тенденция, инновация, мышление, ренессанс, молодежь, творчество.

Abstract. In recent years, our country has devoted considerable attention to the study of Uzbek performing arts in various fields, exploring the best practices and modern technologies of global theatrical art, and improving this field in line with the demands of the times. This demonstrates the importance of exploring new trends in science, education, and creativity in contemporary directing and acting, as well as implementing innovative approaches. This article analyzes the role of Uzbek theater in social unity and the development of artistic culture.

Keywords: society, Uzbek theater, performance, artistic culture, trend, innovation, thinking, renaissance, youth, creativity.

So'nggi yillarda mamlakatimizda barpo etilayotgan "Yangi O'zbekiston – ma'rifatli jamiyat" konsepsiyasini rivojlantirish, xalqimiz orasida madaniy-ma'rifiy islohotlarni targ'ib qilish, xalqimiz dunyoqarashini yaxshilash, yoshlarni vatanparvarlik va yurtga sadoqat g'oyalari bilan tarbiyalashda madaniyat va san'atning muhim o'rni bor. Bugun biz ko'zlagan maqsad – Uchinchi Renessans g'oyasini ham

madaniy taraqqiyotdan ayro holda tasavvur qilib bo'lmaydi.

Davlat rahbari Sh.Mirziyoyev Yangi O'zbekistonda "yangi ma'naviy makon" yaratish g'oyat zarur vazifa ekanini ta'kidlab, ushbu tushunchaga shunday ta'rif bergan edi: "Yangi ma'naviy makon nima? Mening nazarimda, u – biz orzu qilayotgan Yangi O'zbekistonning ma'naviy qiyofasi yaqqol aks etadigan, xalqimiz

intilayotgan va el-yurtimiz baxtiyor yashaydigan ma'rifatli jamiyatdir" [1, 276-b]. Shubhasiz, bunday ma'rifiy jamiyat qurish ilm-fan, ta'lim, adabiyot, san'at va madaniyat sohalarida keng ko'lamli islohotlarni amalga oshirishni talab qiladi.

Yangi O'zbekistonda san'atning barcha turlari qatori teatr san'ati rivojiga ham alohida e'tibor berilib, sohaning moddiy va ma'naviy asoslarini qo'llab-quvvatlashga jiddiy ahamiyat qaratilayotgani bejiz emas. Zero, jonli va ta'sirchan san'at turi bo'lgan teatr nafaqat ijodiy faoliyat, balki ijtimoiy hodisa sifatida jamiyatda bir qancha funksiyalarni bajaradi. Xususan, g'oyaviy-badiiy jihatdan barkamol sahna asarlari xalqimiz, ayniqsa, yosh avlod ma'naviy kamolotiga kuchli ta'sir ko'rsatadi, insonlar tafakkuriga ezgu g'oya va qarashlarni singdirishga xizmat qiladi, bu esa yuqorida qayd etganimiz "yangi ma'naviy makon"ni barpo etishning zaruriy shartlaridan hisoblanadi.

2023-yil Prezident Sh.Mirziyoyev raisligida Respublika Ma'naviyat va Ma'rifat kengashining kengaytirilgan yig'ilishi bo'lib o'tdi. Prezidentimiz ma'naviy-ma'rifiy hayotimizning ko'plab jabhalari qatori teatr san'atini rivojlantirish, sohaning istiqbolini belgilash bo'yicha zarur xulosa va takliflarini bildirdi. Jumladan, O'zbekiston Respublikasi Madaniyat vazirligi zimmasiga sahna san'atini takomillashtirish uchun puxta reja ishlab chiqish vazifasi yuklandi. Qolaversa yaxshi faoliyat yuritib kelayotgan yosh rejissyorlarni rag'batlantirish maqsadida Mannon Uyg'ur nomidagi mukofotni joriy etish vazifasi belgilandi. Tashkilotlarda oyning bir kunini "Teatr kuni" sifatida e'lon qilish va ishchi-xizmatchilarning teatrga tashrifini ta'minlash muhimligi ta'kidlandi.

Yangi O'zbekistonda amalga oshirilayotgan islohotlar, o'zgarishlar, jamiyat va xalq hayotidagi yangiliklar, teatr san'atining rivojlanishiga e'tiborning davlat siyosati darajasiga ko'tarilishi, ushbu sohada faoliyat olib borayotgan rejissyorlar, aktyorlar, dramaturglar va teatrshunoslar oldiga mas'uliyatli vazifalarni qo'ymoqda. Jumladan, 2024-yilning 22-noyabr kuni e'lon qilingan "Teatrlarning jamiyat madaniy hayotidagi ahamiyatini oshirish va ular faoliyatini yanada qo'llab-quvvatlash chora-tadbirlari to'g'risida"gi O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 39-sonli qarorlarida ham aynan yuqorida keltirilgan masalalar bo'yicha muhim ko'rsatmalar belgilab berildi. Unga ko'ra insonning jamiyatdagi o'rni va qadr-qimmatini targ'ib etuvchi "Inson qadri

uchun" ezgu g'oyasi asosida yangi sahna asarlari yaratish ustuvor vazifa etib belgilandi.

Bugun mamlakatimizda olib borilayotgan ma'naviy-ma'rifiy islohotlarda jadid ma'rifatparvarlarining qarashlariga murojaat etilayotgani, millat ma'naviyatini shakllanishida ular timsol o'laroq qabul qilinayotgani barchamizga ma'lum. Boisi, jadidlarning g'oyalari bugungi davrimizda ham o'z ahamiyatini yo'qotgani yo'q. Binobarin, jadidlarning adabiy merosini o'rganish, tadqiq etish, xalqimiz, ayniqsa, yosh avlod orasida keng targ'ib qilish dolzarb ahamiyat kasb etmoqda. Xususan, jadid ma'rifatparvarlarining siymosi va asarlarini teatr sahnalariga olib chiqish, shu orqali millat ma'naviyatini yuksaltirish zarur vazifalardan hisoblanadi.

Adabiyotshunos Sh.Rizayev jadid teatrining maqsadi va ahamiyati xususida to'xtalib shunday yozgan edi: *"Jadid adabiyoti, jadid teatri san'atning azaliy va abadiy vazifasi bo'lgan inson ruhiyatining teran badiiy tadqiqini bosh maqsadi qilib belgilamaydi. Chunki ruhiyat inkishofi uchun uni avvalo g'aflat uyqusidan uyg'otish, mutelikdan, qullikdan xalos etmoq kerak edi. Jadidlar shu tilak bilan tarix sahnasiga chiqdilar. Millatni ma'rifat nuri bilan qayta jonlantirib, ilm-u urfon orqali istiqbolga, istiqbolga yetishishni ko'zladilar"* [2, 130-b]. Aynan ma'rifiy xarakteri bilan ham jadid dramaturgiyasi dolzarbligi, ijtimoiy-mafkuraviy ahamiyatini saqlab turibdi.

Keyingi yillarda madaniy hayotimizning barcha jabhalari qatori teatr san'atida ham jadid ma'rifatparvarlari siymosini yaratish, dramalarini sahnalashtirish bo'yicha ijodiy izlanishlar olib borilmoqda. Xususan, keyingi yillarda sahnalashtirilgan O'zbekiston davlat drama teatrining "Jinlar bazmi" (X.Do'stmuhammad asari, rej. O.Salimov), "Advokatlik osonmi?" (A.Avloniy asari, rej. S.Lutfullayev va B.Usmonov), "Turkiston bolalari" (G. Matyoqubova asari, rej. R.Tog'ayqulov), O'zbekiston davlat satira teatrining "Julqunboy" (A.Qodiriy asari, rej. R.Allanazarov), "Padarkush" (M.Behbudiy asari, rej. J.Ro'zmetov), Qashqadaryo viloyati musiqali drama teatrining "Advokatlik osonmi?" (A.Avloniy asari, rej. A.Xolmo'minov), Buxoro viloyati musiqali drama teatrining "Abdurauf Fitrat" (Z.Ne'mat asari, rej. L.Navro'zov) singari spektakllari fikrimizga misol bo'ladi. Mazkur sahna asarlari jadidlarning ma'rifatparvarlik g'oyalarini xalqimiz orasida targ'ib qilish, yoshlarda mafkuraviy immunitetni kuchaytirish, yuksak g'oyalarga sadoqat ruhida tarbiyalashga muayyan darajada xizmat qildi.

Shunday spektakllardan biri – O‘zbekiston davlat drama teatrida Abdulla Qodiriy tavalludining 125 yilligi munosabati bilan yozuvchi Xurshid Do‘stmuhammadning “Yolg‘iz” qissasi asosida taniqli rejissyor, O‘zbekiston san‘at arbobi Olimjon Salimov tomonidan sahnalashtirilgan “Jinlar bazmi” (“Yolg‘iz”) spektakli bo‘ldi.

Qissada Abdulla Qodiriyning drammatizmga boy, murakkab taqdiri davr manzarasi bilan uzviylikda, mahorat bilan tasvirlanadi. Voqealar rivojini belgilovchi omil sifatida adibning 1926-yil fevral oyida “Mushtum” jurnalida bosilgan “Yig‘indi gaplar” nomli maqolasi asos qilingan bo‘lib, ayni shu felyeton sabab Qodiriy boshida qora ko‘lankalar paydo bo‘ladi. Maqolada jamiyatning tanazzulga ketayotgan qator sohalari, shuningdek, o‘z amaliga bepisand qarayotgan rahbarlar faoliyati ayovsiz tanqid qilinadi, bundan esa mustabid korchalonlari yashin urgandek sergak tortadi. “Rejissyor va inssenirovka muallifi O.Salimov qissaning o‘q tomirini aniqlab, voqealarni shuning atrofiga quradi. Sahnalashtiruvchi rassom S.Chufarnov yozuvchi g‘oyasi va rejissyor maqsadini to‘g‘ri anglagan holda Qodiriy yashagan qattol tuzumning ayanchli qiyofasini aks ettiruvchi mahobatli dekoratsiyalar va rang-barang polotnolarga alohida e‘tibor qaratadi.

Sahnada ramziy minbarlar, temir panjaralar, Ittifoq timsoli bo‘lmish qizil bayroqlar, gohida Lenin, gohida Stalin portretlari namoyon bo‘ladi, musiqa ham shunga monand – baraban, truba, Burma karnay, trambon kabi damli cholg‘u asboblarining vahimali ovozi eshitiladi, bunga esh bo‘lib harbiy marsh sadolari uzra qatag‘on qilichini yalang‘ochlagan zobitlarning qadam tovushlari quloqqa chalinadi” [3].

Xullas, Qizil maydonda bo‘luvchi paradlarni eslatadigan muhit, bunda go‘yo Qodiriy tasvirlagan “Jinlar bazmi” real holatga – sovet davriga ko‘chadi, aniqrog‘i, millatning chinakam ziyolilarini qatl etayotgan, ma‘rifat ustidan tantana qilayotgan kimsalar ayni zamonning jinlariga o‘xshab ketadi va ularning bazmi avjiga chiqadi. Tomoshabin ilk sahnada tamomila boshqa davrga tushib qoladi, hatto nimanidir anglolmay, atrof-javonibdagi betartib manzarani hazm qilolmay, o‘yga toladi. Voqealar real kechmishmi yo tushda sodir bo‘lyaptimi, ajratish qiyin, fantasmogoriya, sahnaviy metafora va boshqa ramziy ifodalar bir-biriga qorishib ketadi. Rejissyor tomoshabinni davr muhitiga olib kirish uchun shunday usulni qo‘llaydi, barcha sahna

vositalari va komponentlardan mahorat bilan foydalanadi.

Bugungi globallashuv davrida yoshlarni turli yot g‘oyalardan himoya qilish, xalqimizning mafkuraviy immunitetini kuchaytirish, milliy va umuminsoniy g‘oyalarni targ‘ib qilishda Alisher Navoiy ijodi beqiyos ahamiyat kasb etadi. Zero, Navoiy asarlarida ilgari surilgan g‘oyalar barcha davrlarda ham o‘z qimmatini va dolzarbligini yo‘qotmaydi. Atoqli teatrshunos M.Qodirov ta’kidlaganidek, *“Buyuk shoir va mutafakkir Alisher Navoiyning hayot yo‘li, oila qurmay tanho o‘tganligi, ma’nolar xazinasi bo‘lmish she‘rlari, dostonlari, tarixiy asarlari dramaturglar va teatrlar uchun bamisoli bir ummon, bitmas-tuganmas xazinadir. Ular asosida turli janrlarda shu kunlardagi tomoshabinlarga, xususan, yoshlarga teran ma’naviy-estetik ozuqa bera oladigan, ibrat bo‘la oladigan asarlar yaratish mumkin”* [4, 8-b]. Shu ma’noda, ulug‘ shoir adabiy merosini madaniy hayotimizning barcha jabhalari orqali targ‘ib qilish, uning mohiyatini xalqimizga yaqindan yetkazish zarur ahamiyat kasb etmoqda. Ko‘rik-festival aynan shu maqsadga xizmat qilishi bilan e‘tiborli bo‘ldi.

Festivalda Alisher Navoiy siymosi va ijodiy merosi asosida sahnalashtirilgan bir nechta spektakllar taqdim etildi. Jumladan, Surxondaryo viloyati musiqali drama teatrining “Alisher Navoiy” (I.Sulton, Uyg‘un asari, rej. M.Ravshanov), Farg‘ona viloyati rus drama teatrining “Luna dlya Shaxa Baxrama” (Alisher Navoiy asari asosida, rej. A.Abdullayev), Andijon viloyati qo‘g‘irchoq teatrining “Farhod va Shirin” (Alisher Navoiy asari asosida, rej. D.Shayxov), Kattaqo‘rg‘on shahar drama teatrining “Bahrom va Dilorom” (inss. muallifi va rej. G‘. Mardonov), Qo‘qon shahar drama teatrining “Ikki qalb afsonasi” (U. O‘sarov inss. muallifi U.O‘sarov, rej. G‘.Mardonov), Buxoro viloyati musiqali drama teatrining “Segoh” (H.Jovid asari, rej. S.Meliyev), Qoraqalpoq davlat qo‘g‘irchoq teatrining “Chin yurtini dunyoga mashhur qilgan go‘zal” (muallif va rej. M.Begimov), Marg‘ilon shahar musiqali maqom teatrining “Alisher Navoiy” (Alisher Navoiy asari asosida N. Abbosxon asari, rej. D.Haqberdiyev), O‘zbekiston davlat rus akademik drama teatrining “Smyateniye pravednix” (Alisher Navoiy asari, rej. V.Umarov), Sirdaryo viloyati musiqali drama teatrining “Lison ut-tayr” (Alisher Navoiy asari, rej. G‘.Mardonov), Qashqadaryo viloyati qo‘g‘irchoq teatrining “Qush tili” (Alisher Navoiy asari asosida H.Rasul, rej. Sh.Yusupov), Xorazm viloyati qo‘g‘irchoq

teatrining “Sher bilan durroj” (Alisher Navoiy asari asosida B. Matniyazov asari, rej. G.Yusupova), O'zbekiston davlat drama teatrining “Sabbai sayyor” (Alisher Navoiy dostoni asosida U. O'sarov asari, rej. G'.Mardonov), Muqimiy nomidagi O'zbekiston davlat musiqali teatrining “Xamsa” (Alisher Navoiy asarlari asosida, rej. H.Qosimov), Samarqand viloyati musiqali drama teatrining “Ishq bo'stoni” (“Qush tili” dostoni asosida Sh.Murodov inss, rej. Sh.Sanaqulov) kabi spektakllari shular jumlasidan. Teatrshunos olim D.Rahmatullayeva qayd etganidek, *“bu izlanishlarda Navoiy dostonlarini yangi nigoh va yondashuv bilan o'rganish, zamonaviy shakl va mazmunda sahnalashtirish, olis moziy qahramonlarini bugungi kunimizga yaqinlashtirish tamoyili ustunlik qildi. Festivalda yurtimizdagi barcha teatrlar jamoalari ishtirok etishga intilgani e'tirofli. Avvalo, har bir teatr repertuarida Navoiy siymosi va uning asarlari bo'lishiga erishilmoqda. Bu orqali Navoiy ijodi, asarlari insoniyat ma'naviy mulkiga aylanib ulgurani, u mudom bashariyatga hamroh ekani ta'kidlanadi.*

Bu holat esa jamiyatimiz taraqqiyoti uchun zarur ma'naviy hodisadir. Aynan festival kunlari teatr ma'naviyat maskani ekani, tomoshabinni o'ylashga, fikrlashga, asosiysi, poklanishga undash imkoniyatlari to'liq namoyon bo'ldi. Zero, spektakllarda ilgari surilgan do'stlik, adolatparvarlik, xalqparvarlik, mehnatsevarlik, boshqaruvdagi haqparvarlik singari g'oyalar bugungi kun ma'naviyat tarbiyasida alohida ahamiyat kasb etadi” [5]. Mazkur sahna asarlarida Navoiy siymosi va asarlari turli talqinlarda namoyish etildi. Shuningdek, spektakllar badiiy-g'oyaviy, ijtimoiy-mafkuraviy, ma'naviy-ma'rifiy ahamiyati bilan ham muxlis va mutaxassislarda qiziqish uyg'otdi. Umuman, Alisher Navoiy ijodiy merosining sahnaviy talqinlariga bag'ishlangan maxsus teatr festivalini tashkil etilishi madaniy

hayotimizda e'tiborga molik voqea bo'ldi.

Mustaqillik yillari O'zbekiston xorij mam-lakatlari bilan ijtimoiy-madaniy soha-larda integratsion aloqalarni kuchaytirdi. Xususan, teatr san'ati misolida oladigan bo'lsak, yurtimizning ko'plab teatrlari xalqaro festivallarda muvaffaqiyatli ishtirok etdi, o'z spektakllari bilan gastrol safarlarida qatnashdi.

Shuningdek, jahon teatr jamoalari ham yurtimizga gastrollar tashkil etdi, o'zbek rejissyorlari xorijda, xorijlik rejissyorlar esa O'zbekistonda spektakllar sahnalashtirish uchun taklifetildi. Shukabijarayonlarsa teatrsan'atidagi badiiy-ijodiy voqealarni takomillashtirdi hamda millatlar o'rtasida ma'naviy-ma'rifiy hamkorlikni rivojlantirishga, jahon xalqari orasida milliy va umuminsoniy qadriyatlar, o'zaro hamjihatlik g'oyalarni ilgari surishda ham rol o'ynadi.

Bugungi globallashuv davrida teatr san'atining ijtimoiy-madaniy ahamiyati tobora ortib bormoqda. Ushbu jonli va ta'sirchan san'at turi tili, millati, dini, irqidan qat'iy nazar dunyodagi barcha xalqlarni umuminsoniy va ezgu g'oyalar atrofida birlashtirish qudratiga ega.

Xulosa qilib aytadigan bo'lsak, O'zbekiston teatrlarining xalqaro maydondagi faoliyati va aloqalari jamiyatga va xalqimizga nima berdi? – degan savolga tadqiqotimizdan olingan xulosalar asosida quyidagicha javob berish mumkin: Jamiyatning ma'naviy poydevorini mustahkamladi; Jamiyat birdamligi va badiiy madaniyat rivojiga erishildi; Kishilar ma'naviy olamini boyitdi; Odamlarda ijtimoiy faollikni oshirdi; Turli millatlar va davlatlar o'zaro hamkorligini va hamdo'stligini ta'minladi; Globallashuv sharoitida g'arb axloqsizligini oldini olishga qo'l keldi; Xalqimiz orasida toqat madaniyatining shakllanishida va rivojlanishida ahamiyatli bo'ldi; O'zbekistonning jahon hamjamiyati bilan faol diplomatik aloqalarining rivojlanishi va mustahkamlanishiga erishildi.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. Mirziyoyev Sh. Yangi O'zbekiston strategiyasi. – Toshkent: O'zbekiston, 2021. – 276 b.
2. Rizayev Sh. Jadid dramasi. – Toshkent: Sharq, 1997. – 130 b.
3. Abdurasulov Sh. O'zbek teatrida jadid ma'rifatparvarlari obrazi // “Jaholatga qarshi ma'rifat bilan kurashgan mutafakkirlar” shiori ostida buyuk ajdodlarimiz, jumladan, XX asr jadid adabiyoti namoyandalari hayoti, ijodi, taraqqiyparvar g'oyalari targ'ibotiga bag'ishlangan ilmiy-amaliy konferensiyasi materiallar to'plami. – Toshkent: Elektron to'plam, 2020. – 145 b.
4. Qodirov M. Navoiy ijodi – izlanishlar manbai // Teatr. 2012, 1-son. – 8 b.
5. Rahmatullayeva D. Navoiy asarlariga yangicha yondashuv tomoshabinni mushohadaga chorlashi bilan ahamiyatli // “Yangi O'zbekiston” gazetasi. 2022, 7-fevral.